
OROSZ TÖRTÉNELEM AZ ÚJ ÉS LEGÚJABB KORBAN

Az orosz vezérkar Nagy-Britannia elleni háborús tervei az angol–orosz kapcsolatok (1885–1914) tükrében

A „hosszú” XIX. században az angol–orosz kapcsolatokat leginkább az együttműködés és a rivalizálás jellemezte. Előbbire lehet példa az a szoros kooperáció, amit a görög szabadságharc (1821–1832) vonatkozásában megkötött pétervári protokoll (1826) magában foglalt. Az angol–orosz együttműködések egy-egy problémagóc során a másik fél esetleges túlzott megerősödésétől való félelem indukálta. Ellenben a krími háború (1853–1856) második évében már Oroszországgal szemben avatkozott be London. A konfliktust lezáró párizsi béke (1856) és a Nagy Háború kirobbanása (1914) közötti időszakban – ahogy a szerző a tanulmány elején rögzítette – az angol–orosz viszály három geopolitikai szintéren jelentkezett: a Fekete-tengeri szorosoknál, Közép-Ázsiában és a Távol-Keleten. Mindazonáltal a közép-ázsiai angol–orosz vetélkedés kezdetének a történettudomány az 1813-as orosz–perzsa megállapodást, végpontjának pedig az 1907-es angol–orosz megegyezést tekinti, azonban a tanulmány rámutatott, hogy az utóbbi szerződés ellenére Pétervár továbbra is terveket készített egy esetleges közép-ázsiai angol–orosz összecsapás esetére.

Oleg Jevgenyevics Alpejev a történettudomány kandidátusa, az Orosz Föderáció Fegyveres Erők Vezérkarának Katonai Akadémiája keretein belül működődő Hadtörténeti Tudományos Kutatóintézet vezető kutatója. Kandidátusi disszertációjában – amelyet 2015-ben védett meg – a vezérkar háborús elképzeléseit értelmezte 1906 és 1914 között. Tudományos publikációiban a cári Oroszország háborús terveinek problémáit tárja fel a XIX. század utolsó negyedétől a XX. század elejéig, elsődlegesen európai, közép-ázsiai és távol-keleti kontextusban.

A tanulmány rendkívül forrásközpontú, főként primer forrásokra hivatkozott. A szerző az Orosz Állami Hadtörténeti Levéltár (*Российский государственный военно-исторический архив – РГВИА*) dokumentumait dolgozta fel, amelyek között vezérkari jelentéseket, feljegyzéseket, hírszerzők beszámolóit, mozgósítási terveket, infrastrukturális fejlesztések kezdeményezését és a Turkesztáni Katonai Körzet (*Туркестанский военный округ*) iratait találhatjuk. A történeti kútfők többségében orosz nyelvűek, egy lábjegyzet utalt a *National Archives* dokumentumára. Alpejev nagyon kevés szakirodalmat használt fel, ami mutatja a tanulmány tudományos eredményeinek újszerűségét. A történeti szakmunkák főként orosz nyelvűek, mindösszesen három angol nyelvű kötetre hivatkozott.

A tanulmányt tartalmi aspektusai alapján hat szerkezeti egységre tagolhatjuk, azonban a szerző nem osztotta alfejezetekre munkáját. Az első bekezdésben Alpejev ismertette vizsgálódásainak célját, valamint egy *általános problémafelvetést* fogalmazott meg. Az első sorokban megjelent az a hipotézis, amely szerint egy angol–orosz háború lehetséges színterének Afganisztánt és Észak-Indiát vélték. A tanulmány nívója – amit a szerző is kiemelt –, hogy a vizsgált periódusban az angol–orosz kapcsolatok diplomáciai kontextusa jól ismert, azonban a problémahalmaz katonai aspektusait kevésbé vizsgálták.

A XIX. század második felében az orosz katonai és politikai vezetés mindent megtett annak érdekében, hogy „nyomás” alatt tartsa Londont Közép-Ázsiában. Pétervár 1856 után a Brit-India elleni offenzívák konstruálásába kezdett. A szerző példának *Mihail Dmitrijevics Szkobelev* vezérőrnagy nevét említette, aki feljegyzésekben ismertette tervét Brit-India elfoglalására. Az 1877–1878-as *keleti válság* vonatkozásában Alpejev csak Nagy-Britannia makacsságát rögzítette, amire az orosz reakció sem maradhatott el. A Turkesztáni Katonai Körzet csapatainak összevonása 1878 nyarán megindult a buharai határon fekvő Dzszamba, azonban a provokáció nem vonta el London figyelmét a balkáni eseményekről. Pétervár geopolitikai érdekeinek biztosítására 1881-ben elfoglalta az akhal teke-i és mervi oázisokat.

A Nagy-Britannia elleni közép-ázsiai háború kezdetleges koncepciói után a szerző az 1885-ös év eseményeit vette górcső alá. A pétervári kabinet az 1885. március 18-i Kuhska csata¹ után hozott kormányzati lépéseket a Londonnal szembeni offenzíva tervezéséről a vizsgált térségben. Alpejev kiemelte, hogy az angol–orosz diplomáciai kapcsolatokat elmélyítette a konfrontáció, azonban annak diplomáciai kezelését meg sem említette. Úgy gondolom, hogy a diplomáciatörténeti fonal ismertetésének hiánya azért is problémás, mert az 1885. április 1-jén keltezett, „*A csapatok mozgósításáról egy Angliával való szakítás esetére*” (155. o.) című dokumentum azt sejteti, hogy valamiféle angol–orosz előzetes egyezség született. Az idézett dokumentum rögzítette a transzkaszpai régió és a Turkesztáni Katonai körzet megerősítését a Nagy-Britannia elleni háború esetére, amit III. Sándor orosz cár (1881–1894) jóváhagyott. A szerző megemlítette, hogy 1885 augusztusában a brit fővárosban angol–orosz megállapodás született, azonban annak tartalmáról és diplomáciai háttéréről nem írt.

A Nagy-Britannia elleni támadó hadjárat stratégiájának elkészítésével *Alekszej Nyikolajevics Kuropatkin* vezérőrnagyot bízták meg, akit a gyarmati hadviselés szakértőjeként tartottak számon. Kuropatkin pontosan tudta, hogy Anglia legyőzéséhez nagy erőfeszítések szükségesek, de véleménye szerint Indiában, a londoni kabinet számára oly fontos területen kell kivívni a győzelmet. Mindazonáltal a panjdeh-i incidens nem eszkalálódott fegyveres konfliktussá, a szerző szerint London és Pétervár óvatos magatartása miatt. Alpejev úgy gondolta, hogy a krízis eredményeképpen „*az Orosz Birodalom vezérkara megkezdte az Afganisztán és Nagy-Britannia elleni közép-ázsiai háború szisztematikus előkészítését és a megfelelő tervek kidolgozását*” (155–156. o.). Kuropatkin elsőként támadást kívánt indítani Herat, majd Kandahar irányba, ezt követően Mazari-Sarif és Kabul felé, valamint a Hindukus hágóinak lezárását tervezte. Végül Afganisztán még el nem foglalt területeit és Brit-Indiát kívánta bekebelezni. Fontos kiemelnünk, hogy utóbbi terület inváziójának pontos stratégiai tervét a szerző nem ismertette, ennek oka – amire a

---

¹ Az angolszász történetírásban panjdeh-i incidensként hivatkoznak az eseményre.

szerző is utalt az összefoglalásban –, hogy a pétervári kabinet ki sem dolgozta.

Közép-Ázsiában Kuropatkin terveinek megfelelően zajlott a hadsereg felkészítése egy esetleges Anglia elleni háborúra. A szerző nagy alaposággal mutatta be azokat a rendelkezéseket, amelyek az előkészületeket segítették. Az intézkedések közé vasútépítéseket, erődépítéseket és a katonai kontingens létszámnövelését sorolhatjuk. Alpejev kiemelte, hogy az orosz katonai előkészületek egyik neuralgikus pontja a *hírszerzés* volt. Az Afganisztán és Brit-India elleni offenzívák csak találgatásokra épültek, nagyon kevés információjuk volt Afganisztán földrajzi adottságairól, útvonalairól, a hadsereg területi megoszlásáról és létszámáról. Az információhiányt a szerző azzal indokolta, hogy „*a második angol–afgán háború (1878–1880) után az Orosz Birodalom orosz ajkú keresztény alattvalóitól megtagadták a bejutást Afganisztánba, és a hírszerzés illegálisan folyt*” (156. o.). Mindazonáltal Lavr Georgijevics Kornjilovnak sikerült a gyejdadi erődöt 1899-ben feltérképezni. Ezzel szemben Brit-Indiát sokkal jobban ismerte az orosz katonai vezetés, több vezérkari tiszt is járt ott.

A brit-indiai sereg vonatkozásában orosz adatokra hivatkozott a szerző, azonban a szövegből nem derült ki, hogy ezt becsülték – ahogy az afgán reguláris erők esetében –, vagy a hírszerzés valós eredményei voltak. Alpejev *David Omissi*² kutatásai alapján biztosnak gondolta, hogy a jegyzékbe vett indiai-brit sereg létszáma jóval alacsonyabb volt, mint azt Oroszországban feltételezték.

Az esetleges közép-ázsiai háborúra való felkészülés folyamatosan zajlott, Herat irányába a transzkaszpai térség parancsnoka, míg Mazari-Sarif irányába a turkesztáni katonai körzet parancsnoka irányította az előkészületeket. Az új hadügyminiszter, Alekszej Nyikolajevics Kuropatkin az 1898-as fashodai incidens nyomán, a Herat irányába történő támadás elsődlegessége mellett döntött. A fashodai kérdés Oroszországra vonatkozó nemzetközi aspektusait, valamint azt, hogy geopolitikai szempontból miért Herat lett az elsődleges támadási direktíva, nem részletezte a szerző. Az 1898-as angol–francia in-

² Omissi, David: *The Sepoy and the Raj. The Indian Army, 1860–1940*. Houndmills (Basingstoke, Hampshire). London, 1998.

cidens vonatkozásában II. Miklós orosz cár (1894–1917) jóváhagyta a háború megindítását, majd több katonai körzetben mozgósítást rendeltek el. A vezérkar elképzelése szerint előbb Afganisztánt, majd onnan Brit-Indiát kellett volna lerohanni.

A szerző részletesen bemutatta, hogy 1898 és 1903 között milyen stratégiai és katonai intézkedések születtek a Nagy-Britannia elleni háborúra készülve. A Turkesztáni Katonai Körzet parancsnoksága két haditervet készített. Herat támadása esetén Kuska, míg Mazari-Sarif támadása esetén Tyermez közelében tervezték a hadsereg összpontosítását. Az orosz előkészületek 1903-ban zajlottak a legintenzívebben. Ennek oka az angol–orosz viszony romlása, de a háttérszálakat a történész nem elemezte, ugyanakkor kiemelte, hogy az orosz–japán ellentét a mandzsúriai és a koreai érdekszférák vonatkozásában felerősítette a készülődéseket. Az Anglia elleni közép-ázsiai háborúról 1903. december 18–20-án tartottak megbeszélést Pétervárott. Alpejev a résztvevők mellett ismertette a konzultáció eredményeit is. A Herat elleni offenzíva került fókuszba, ennek megfelelően készítették el a hadjárat ütemtervét is. Brit-India elfoglalására vonatkozó stratégia kidolgozását a Turkesztáni Katonai Körzet kapta osztályrészül. A háború végső tervét 1904. február 6-án írta alá Kuropatkin. A hadjárat során Afganisztánt két lépcsőben, két offenzíva során foglalták volna el. Ha ez sikerrel zárul, akkor Brit-Indiát egyetlen támadással kívánták elfoglalni. A szerző a lehetséges manővereket egy gazdagon illusztrált térképen ismertette, azonban annak hivatkozása, vagy saját szerkesztésre történő utalás nem jelent meg (159. o.).

Az orosz–japán háború (1904–1905) új fejezetet nyitott a London elleni háborús tervek konstruálásában. Az orosz vezérkar ráeszmélt a mozgósítás és a csapatszervezés problémáira, valamint a haditechnika és a kiképzés korszerűtlenségére. Alpejev kiemelt figyelmet szentelt azoknak az iratoknak az ismertetésére, amelyek rámutattak, hogy mennyi katonával kell növelni a térségben állomásozó kontingenseket. Világossá vált, hogy a felépített erődök nem alkalmasak a seregek összpontosítására, például *„a kuski erődöket nem úgy tervezték, hogy ellenálljanak a modern tüzérségnek”* (160. o.). 1908-ban a jelentések szerint *„az erődöt csak a lovasság rajtaiütésétől és*

elfoglalásától biztosították” (160. o.). A fejlesztések céljából az erőd erősítését, a helyőrség létszámának növelését és a tüzérség 42 mm-es ágyúkkal való ellátását szorgalmazták.

A szerző jelentős lépésnek tartotta a Vezérkari Főigazgatóság létrejöttét 1905-ben. A változást az jelentette, hogy a testület kiemelt figyelmet szentelt a katonai hírszerzésnek és az információk elemzésének. *Alekszandr Petrovics Vernander* tábornok szerint Afganisztán olyan ország, „*ahol még a határtól 20 versztányira³ sem tudod, hogy mi történik*” (160. o.). Alpejev már egy korábbi gondolatmenetében is rögzítette, de a századforduló utáni időszakra is igaz – mindazonáltal 1905 után jelentősen megnőtt az információáramlás mennyisége –, hogy Brit-Indiáról jóval több információval rendelkezett az orosz katonai vezetés, mint Afganisztánról. Már 1904-től arról informálták Pétervárt, hogy Brit-Indiában Viscount G. Kitchener tábornok katonai reformokat hajtott végre. A szerző bemutatta a reform lényegi elemeit, de Oroszországban úgy gondolták – a hírszerző alapján –, hogy a reformok a cár ellen irányulnak. Mindazonáltal a hírszerzés olyan információkkal rendelkezett, amelyek alapján Pétervárott átértékeltek az esetleges háború helyszínét, a turkesztáni sereg fő erőinek összpontosítási helyszínét Tyermez lett.

Alpejev azonban elemzés alá vetette az új stratégiát. A britek a Hindukusznál és a Kandahar–Kabul vonalon vették fel védelmi állásaikat, így érvelése szerint földrajzi szempontból helytelennek bizonyult Tyermez központi szerepe. Az ellenség mozgósítási képességét és létszámát is túlbecsülte az orosz katonai vezetés. A szerző ellenpólusként ismertette a britek álláspontját, akik nem kívántak agresszorként fellépni Oroszországgal szemben, valamint az európai partra szállást is elutasították. Úgy gondolom, hogy az utóbbi a balkáni fellépésre vonatkozhatott. Mindenesetre a szerző elfogultságát mutatja, hogy olvasata szerint „*a brit hadvezetés pesszimizmusa volt az egyik oka annak, hogy a londoni kabinet az 1907-es orosz–angol megállapodást megkötötte*” (161. o.).

Az orosz katonai hírszerzés a brit-indiai seregek pontos elhelyezkedését ismerte, így Fjodor Fjodorovics Palicin altábornagy reví-

---

3 1 verszta = 1066,78 méter

deálta a támadó hadjáratok stratégiáját és a herati helyett a kabuli támadási irányt favorizálta. A turkesztáni seregek megerősítésére növelték a katonaság állandó létszámát, valamint fejlesztették az infrastruktúráját. Meglátásom szerint az 1908-as év rendkívül fontos fordulatot eredményezett. Palicin utasítására a Turkesztáni Katonai Körzet parancsnoka – elsőként a vizsgált korszakban – defenzív jellegű stratégiai tervezetet készített, az „*Indiába menetel*” (162. o.) már nem merült fel. A gyakorlatban ez a koncepció sem működött. 1909 februárjában a Turkesztáni Katonai Körzetben a védekező jellegű elképzelés is több jelentős problémát indukált megvalósításakor. Alpejev kiemelte, hogy a hat hadtestből álló orosz erőket Tyermezben a gyér infrastruktúra miatt képtelenség összpontosítani, ugyanis az utánpótlás biztosítása nehézkes. A körzet vezérkari főnöke is a vasúthálózat fejletlenségét jelölte meg fő problémaforrásként, végül a hadtestek számát csökkentették, vagy átcsoportosították.

Az orosz vezérkar ennek ellenére nem mondott le az offenzív felépésről. 1910. május 23-án a „*Birodalmi utasítások a Turkesztáni Katonai Körzet csapatainak parancsnokához az angol–afgánokkal való háború esetére*” (162. o.) című tervezet Kabul elfoglalását, és Afganisztán teljes területének meghódítását magába foglalta. A szerző nyomatékosította, hogy „*a Turkesztáni Katonai Kerületi parancsnokság hadműveleti tervezése 1910 után az orosz–japán háború után elfeledett támadó tendenciákat kezdte újjáéleszteni*” (163. o.). Tézisét azzal indokolta, hogy újra kiemelt szerepet kapott a herati és a kandahari támadási irányvonal előkészítése. Az utolsó, 1910-ben elkészült tervezet vonatkozásában annyit említett Alpejev, hogy az az orosz–japán háború előtti és utáni elképzelések szintézise volt, valamint az elsődleges célpont Kabul, míg a másodlagos Herat lett. A turkesztáni hadsereg 1910 és 1914 közötti bevetési tervének értelmezését egy térképpel segítette a szerző (163. o.).

Összességében elmondható, hogy a vizsgált periódusban az orosz vezérkar folyamatosan készült a közép-ázsiai, Nagy-Britannia elleni háborúra. A hadjáratok fő célkitűzése mindig Afganisztán elfoglalása volt, majd csak ezt követően kívánták Brit-India invázióját. Alpejev ezzel indokolta, hogy a Brit-India elleni hadjáratot ki sem dolgoz-

ták részleteiben. Az orosz vezérkar úgy gondolta, hogy nem London közép-ázsiai uralmának felszámolása vagy India meghódítása a céljuk, hanem „*aktív védekezéssel*” (164. o.) a térségben állomásozó brit-indiai csapatok legyőzése. A szerző kiemelte, hogy a térségben az orosz katonai tervek legradikálisabb elemei a nemzetközi válságok idején – 1885-ben, 1898-ban és 1903-ban – kerültek fókuszba, de az összecsapás tervezésén még az 1907-es angol–orosz szövetség sem módosított. Alpejev nem emelte ki, de meglátásom szerint 1885 és 1904 között azért sem „*bukott meg*” egyetlen terv sem, mert Oroszország az 1877–1878-as orosz–török háború óta nem vívott jelentősebb háborút, s a vezérkar az ország infrastrukturális és haditechnikai fejlettségénél jóval merészebb álmokat dédelgetett, azonban az orosz–japán háború és a különböző hadgyakorlatok mindezekre rácsáfoltak.

АЛПЕЕВ, Олег Евгеньевич: *Планирование русским Генеральным штабом войны с Великобританией в контексте англо-русских отношений (1885–1914 гг.)*. [Az orosz vezérkar Nagy-Britannia elleni háborús tervei az angol–orosz kapcsolatok (1885–1914) tükrében]. In.: *Исторические Исследования*; № 15 (2020). МГУ имени М. В. Ломоносова. 153–166. o.

Andrékó Tamás Dániel